

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 63

NUMMER 4

SEPT-OKT 2016

- 3 Geofictie verdeelt Orthodoxe Kerk** – Paul Baars
- 7 Iconen in klanken: John Tavener**
– Dolf Bruinsma
- 10 Mensbeeld van Lucas van Simferopol** – Paul Brenninkmeijer

H. Lucas van Simferopol

- 13 Oriëntaals-orthodoxen (Boekbespreking)**
– Anmar Hayali
- 16 Kassia de Hymnedichteres**
– Leo van Leijsen
- 20 Joerodivy en stranniki**
– Peter van den Hoven
- 22 Korte Berichten**
- 23 Byzantijnse Liturgie XIII: Vespers** – Leo van Leijsen

De verschillende Orthodoxe tradities van vandaag komen aan de orde: in het openingsartikel door Paul Baars over hoe geofictie, de overmatige betekenis toegekend aan territorium en natie, de Oosters-orthodoxe Kerken verdeeld houdt, en iets verderop in de boekbespreking van Anmar Hayali, die aandacht geeft aan de Oriëntaals-orthodoxe Kerken zoals beschreven in Jaap van Slageren's onlangs gepubliceerde boek over hen. Twee artikelen over muziek en zang in deze najaarsuitgave van Pokrof, allereerst een artikel door Dolf Bruinsma over de hedendaagse Britse componist Tavener (1944-2013), die zich met name verdienstelijk heeft gemaakt met orthodoxe thema's in zijn muziek. En in dit nummer ook een artikel over de fascinerende Byzantijnse hymnedichteres, twaalf eeuwen eerder, de H. Kassia van Constantinopel.

Met het artikel over de twintigste-eeuwse heilige Lucas van Simferopol door Paul Brenninkmeijer en dat over *joerodivy* en *stranniki* (heilige dwazen respectievelijk zwerfmonniken) door Peter van den Hoven komen aspecten van de Russische Orthodoxe spiritualiteit voor het voetlicht. Zoals gewoonlijk besluit ook deze editie met de vaste rubriek 'Byzantijnse Liturgie', dit keer over de vespers.

Veel leesplezier toegewenst.

Leo van Leijsen,
redactiesecretaris

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Icoon H. Maagd en Kind, Noord-Griekenland, ± 1800.

Achterzijde: Uitsnede (Foto: Temple Gallery, Londen).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de

inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggings dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €20,
giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof,
's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss
Drukkerwerk: Van Stiphout, Helmond.

Geofictie houdt de Orthodoxe Kerk verdeeld

In zijn artikel over Orthodoxe geofictie - een neologisme, waarin kritiek doorlinkt op het veelgehoorde woord 'geopolitiek' - schetst Paul Baars de overmatige en daarom fnuikende betekenis die binnen belangrijke stromingen van de oosterse Orthodoxie wordt toegekend aan zaken als territorium en natie. Hij pleit voor een vrijere en respectvollere attitude, zowel tussen de Orthodoxe kerken onderling als ten opzichte van andere kerken.

Samenwerking is ook binnen de Orthodoxie niet altijd zo gemakkelijk. Vier Orthodoxe kerken zagen op een laat moment af van deelname aan het Panorthodoxe Concilie op Kreta eind juni/begin juli jl. En er was geen keizer of zelfs geen tsaar meer die dat nog kon voorkomen. Het was normaal en begrijpelijk dat er discussie ontstond over de wenselijkheid

Deze foto van de Griekse orthodoxe site 'Romfea' geeft goed weer wat er tussen, links, Grieks-orthodox patriarch Theophilos III van Jeruzalem en, rechts, Grieks-orthodox patriarch Johannes de Tiende van Antiochië in staat: Qatar! De ruzie tussen de twee gaat over wie op grond van oude rechten ja dan nee het kerkelijke gezag mag voeren over een tot bisdom verheven Grieks-orthodoxe parochie in Qatar, een zelfstandig land op het Arabisch Schiereiland.

van zo'n concilie en over de documenten waarover tijdens de voorbereiding overeenstemming leek te zijn ontstaan. Maar bepaalde argumenten die op het hoogste niveau naar voren zijn gebracht, doen het ergste vrezen voor de nabije toekomst.

Ruzie over relieken

Rond 1960 werden op de grens van Albanië en Griekenland de relieken van koning Samuel (+1014) teruggevonden. Ze kwamen terecht in het Byzantijns Museum van de Griekse stad Thessaloniki. De Bulgaarse Kerk beschouwt deze koning als één van de grondleggers van de

1 Het Bulgaarse Rijk op zijn grootst onder tsaar Simeon in de 10e eeuw.

Bulgaarse staat en eist dat de relieken naar Bulgarije komen. De Macedonisch-orthodoxe Kerk beschouwt hem als een Macedonische koning en als een afstammeling van Alexander de Grote. Omdat in Griekenland de mening bestaat dat Macedonië een deel van Griekenland is, wil men daar de relieken behouden. Deze zaak is niet het hoofdargument voor de Bulgaarse afzegging, maar is toch veelzeggend.

Ruzie over grondgebied

Het patriarchaat van Jeruzalem en dat van Antiochië hebben ruzie over één parochie, die recentelijk is geopend in Qatar. De patriarch van 'Antiochië en heel het Oosten' beschouwt o.a. het Arabisch Schiereiland als zijn 'canonieke territorium'. Hij wilde vanwege deze zaak niet deelnemen aan een concilie waaraan het patriarchaat van Jeruzalem wel deelnam. In Vojvodina, nu een onderdeel van de republiek Servië, wonen ook Roemenen. De Roemeens-orthodoxe Kerk heeft voor hen een aantal priesters in het gebied aangesteld. Daar is de Servisch-orthodoxe Kerk boos over. Maar men heeft toch deelgenomen aan 'Kreta'. Steeds weer ontstaat ruzie over het grondgebied, over de 'canonieke territoria' waarover de patriarchaten zeggingschap menen te hebben.

Het is niet zozeer een probleem dat traditionele Orthodoxe kerken zich verbonden voelen met een volk, met zijn taal, geschiedenis en cultuur. Maar dat volk verbindt men weer met een imperium, dat een religieuze missie heeft. Men gaat daarbij uit van de grootste omvang die dat imperium ooit had of gehad zou hebben. Die geopolitiek is gedeeltelijk gebaseerd op mythen en spoken uit het verleden, op 'geofictie'. Men vergeet dat Byzantium, Rusland na Catharina de Grote en ook de Sovjet-Unie geen etnisch en religieus homogene staten waren. Macedonië is verder een goed voorbeeld: Bulgaarse nationalisten zien het als deel van Groot-Bulgarije, Servische nationalisten als deel van Groot-Servië en Griekse patriotten als deel van Griekenland.

Macedonië zelf, sinds 1991 onafhankelijk, is het daar natuurlijk niet mee eens. De Macedonisch-orthodoxe Kerk ziet zichzelf – en niet Kiev of Moskou – als het begin van de Slavische Orthodoxie en als het oudste christelijk land ter wereld, reeds bezocht door de apostel Paulus. Men pleit voor herstel van het patriarchaat Ohrid, al geeft men op de officiële website toe dat voor deze claim weinig historische bronnen bestaan. Rusland van zijn kant vecht die claim aan met de Krim. Daar woonden inderdaad al vanaf het begin van de tweede eeuw christenen. Maar dat waren Goten en Grieken. Rusland bestond toen nog lang niet.

Extra ingewikkeld is het in gebieden die etnisch gemengd zijn of die na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en Joegoslavië (opnieuw) onafhankelijk zijn geworden, landen als Estland, Moldavië, Oekraïne, Montenegro en Macedonië. De Orthodoxie is daar uiteengevallen en er zijn nieuwe nationale 'niet-canonieke' kerken ontstaan, die door de regeringen van de pas onafhankelijk geworden landen vaak krachtig gesteund worden, maar door de traditionele patriarchaten niet worden erkend. We zien er opnieuw verbitterde gevechten om het bezit van kerkgebouwen. Er zijn 'grensconflicten' met de Rooms-katholieke Kerk, bijvoorbeeld in Oekraïne, Roemenië en Kroatië. Maar er zijn er nog méér tus-

sen de Orthodoxe patriarchaten en de ‘niet-canonieke’ Orthodoxe kerken onderling. Dat drijft zowel de bestaande patriarchaten als de nieuwe niet-canonieke kerken in een nationalistische en revanchistische richting. Men leeft niet meer in het heden, maar in een geïdealiseerd verleden. Dat is dan wel een verleden van ná de tijd dat de Orthodoxe traditie vorm kreeg. Moeten we alle oorlogen van de laatste duizend jaar overdoen? Ja, lijken sommige kerkleiders te zeggen. En dat is niet zo onschuldig als het lijkt. Rond 1920 heeft er op de Balkan al een wrede oorlog gewoed tussen Orthodoxe landen en volkeren onderling. In diezelfde tijd is vanuit Griekenland een poging gedaan het Byzantijnse Rijk te herstellen. Het avontuur liep uit op een catastrofe en op een traumatische uitruil van bevolkingsgroepen: de Turken moesten Griekenland uit en de Grieken moesten Turkije uit.

Constantinopel of Tsar’grad

De stad Constantinopel is zelf ook niet onbetwist. In het verleden hebben in die stad (en in heel Noord-Griekenland) ook veel Slaven gewoond. Die zijn er soms op hardhandige wijze uitgezet. Op grond daarvan hebben de Bulgaren en de Russen ook claims op de stad. De laatste tsaar van Rusland, Nicolaas II, had in 1916 tijdens de Eerste Wereldoorlog nog besloten een aanval op Constantinopel voor te bereiden. Dit om andere geallieerden vóór te zijn.

Maar de Russisch Revolutie van 1917 verhinderde de uitvoering van het plan. En recentelijk nog maar, in november vorig jaar, toen de relatie tussen Turkije en Rusland verslechterde heeft de Russische Doema (= parlement) eerst de teruggave geëist van de Hagia Sofia voordat het weer goed zou kunnen komen tussen de twee. Anderen dreigden zelfs Istanbul te ‘heroveren’, als Turkije niet zou toegeven. De stad zou dan niet de oude naam Constantinopel terugkrijgen, maar als Slavische/Russische stad de naam Tsar’grad (‘Keizerstad’). Weer zeven miljoen Turkse en Koerdische vluchtelingen erbij!

Het patriarchaat Constantinopel kan inmiddels al heel lang niet meer steunen op een imperium. Toch heeft ook dat patriarchaat zijn aspiraties en claims. Op grond van *canons* (besluiten) van de eerdere oecumenische concilies verdedigt het dat men verantwoordelijk is voor de hele Orthodoxe diaspora. Dat zijn dus alle regio’s die niet bij de traditionele Orthodoxe patriarchaten behoren, namelijk West-Europa, Noord- en Zuid-Amerika en Australië/Nieuw-Zeeland. Ook dat sluit niet aan bij de situatie die daar nu bestaat.

Gelukkig bestaat er nu in de diaspora een redelijke samenwerking tussen de patriarchaten via regionale bisschoppenconferenties (bijvoorbeeld van de Benelux). Het patriarchaat Constantinopel levert daarbij vaak de voorzitter.

Het concept van de ‘canonieke territoria’ is niet alleen slecht voor de onderlinge relaties, maar ook voor de interne ontwikkelingen van

Servië op zijn grootst in de 14^e eeuw. Deze en de vorige kaart overlappen elkaar grotendeels!

de Orthodoxe kerken. Die krijgen daardoor de positie van een monopolie voor godsdienst in hun eigen machtsgebied. Net als bij economische monopolies is dat slecht voor de kwaliteit. Kerk wordt iets dat van bovenaf opgelegd wordt. Men wordt afhankelijk van privileges van de staat. Wanneer het regime valt, valt de kerk mee, zoals in Rusland na 1917 gebeurde. Het geloof wordt verduisterd door (geo)politiek. Het idee botst met een belangrijke christelijk uitgangspunt, namelijk dat God de mens schiep naar Zijn beeld met een vrije wil. Dat betekent dat iemand vrij moet zijn geloof en zijn kerk te kiezen. Wanneer iemand daarbij dwaalt, moet je hem overtuigen, niet dwingen. Toen ik Orthodox werd vroeg de dienstdoende priester: ‘Ben je in vrijheid tot dit besluit gekomen?’

Wie is de belangrijkste?

Probleem is dus dat de verhoudingen en omgangsvormen tussen de patriarchaten gebaseerd zijn op een verleden dat vaak niet meer bestaat. Dat geeft voortdurend spanningen, vooral tussen Constantinopel en Moskou. Constantinopel ziet zich als het meest eerbiedwaardige patriarchaat, het Tweede Rome; patriarch Bartholomeos ziet zich als ‘eerste onder gelijken’. Maar Moskou stelt dat Rusland het grootste Orthodoxe land ter wereld is, wat ook klopt. Op grond daarvan claimt men een leidinggevende rol in heel de Orthodoxie. Maar in Rusland leven argumenten die nog veel heftiger zijn. De theorie over Moskou als het Derde Rome, in de 15^e eeuw ontwikkeld door monnik Filofej van het Eleazarovklooster bij Pskov, doet weer opgang. Rome, maar ook Constantinopel hebben daarbij afgedaan. Rusland zou een speciale rol in de heilsgeschiedenis spelen en de wederkomst van Christus zal in Rusland plaatsvinden. Sommigen menen al te weten waar, en hebben daar alvast een datsja gekocht. Dit soort ideeën waren tot voor kort marginaal, maar vormen nu opnieuw de argumenten voor Russische machtspolitiek. Dat Rusland zijn belangen behartigt is begrijpelijk. Maar de theologische argumenten deugen vaak niet.

Relaties met andere kerken en religies

Het document over de relaties van de Orthodoxie met andere christelijke denominaties van het concilie in Kreta vertoont een moeizaam compromiskarakter en is ook bron van onenigheid. Andere denominaties worden

daarin “kerken” genoemd. Van diverse kanten, o.a. door monniken van de Athos, is geprotesteerd. De monniken willen het woord “kerken” vervangen door “christelijke groepen of overtuigingen”. Toch is die opvatting op dit moment nog gematigd te noemen. Volgens het Bulgaarse patriarchaat gaat het om ketters en is bij hen niets goeds te vinden. In Rusland wordt sinds de crisis in Oekraïne veel haat gezaaid, vooral tegen protestanten en joden. Er was ook veel kritiek op de ontmoeting van patriarch Kyrill met paus Franciscus. Russisch-orthodoxe tijdschriften als *Radonezj* zien joden en protestanten als moreel pervers: “Wanneer je eenmaal vrouwen tot dominees wijdt, moet dat wel uitlopen op het inzegenen van abortusklinieken!” (*Radonezj* nr. 9, 2015). Elk contact is dan verderfelijk.

Lekenbewegingen van eenvoudige gelovigen en ook intellectuelen pleiten voor het in brand steken van katholieke kerken, het verdrijven van protestanten en het sluiten van joodse instellingen. In ‘Novaja Rossia’ (Nieuw-Rusland, het door separatisten gecreëerde zelfstandige gebied in Oost-Oekraïne) gebeurt dit soms ook al. Dat zijn niet de officiële standpunten van de Russisch-orthodoxe Kerk, maar je hoort ze wel regelmatig in de staatsmedia en op straat. Het komt langs die wegen ook de parochies in de diaspora binnen.

Gelovigen of patriotten?

Vergelijkbare tendensen zie je in verschillende traditionele Orthodoxe landen. Een priester uit Wit-Rusland zei mij: “Het is tegenwoordig in al onze landen zo: er zijn heel veel Orthodoxe patriotten en heel weinig Orthodoxe gelovigen. Het zijn net kinderen. Ze schreeuwen wel heel hard, maar hebben geen macht. De staten hebben alles: het geld, het leger, de politie en de geheime dienst.”

Het belooft weinig goeds voor de vrede in Midden- en Oost-Europa. Maar het forceren van een ‘eenheid’ van bovenaf is ook geen oplossing. Ik wantrouw documenten die unaniem worden aangenomen. Zo’n eenheid schaadt de oecumene. Mijn pleidooi: laten we ons inspannen om serieus kennis te nemen van elkaars standpunten, tradities en gevoeligheden, en dan komen tot een respectvol gesprek. Laten we waar mogelijk samenwerken. En, laat elkaar in ieder geval met rust. Schelden hoort niet in een kerk.

Paul Baars

Iconen in klanken

De geestelijke muziek van John Tavener

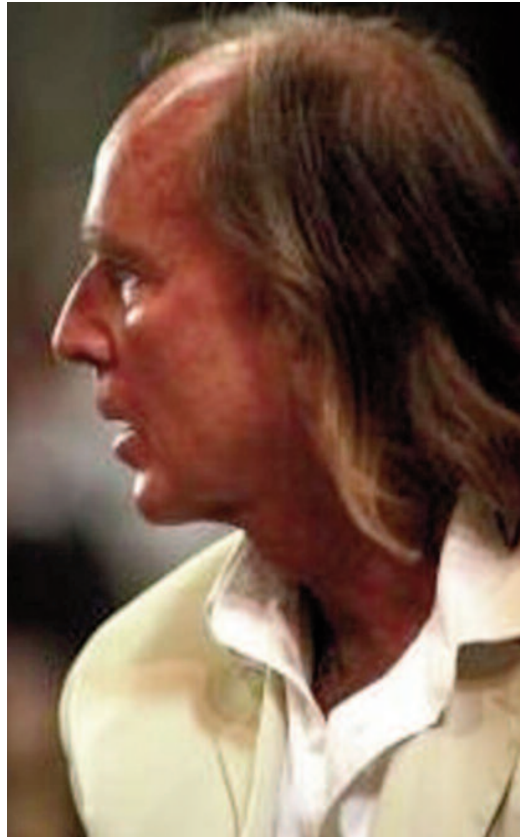
De Britse componist John Tavener, geboren in 1944, werd al snel bekend, en bleef in aanzien. In 1977 trad hij toe tot de Russisch-orthodoxe Kerk, en probeerde verder de Orthodoxie in zijn muziek tot uitdrukking te brengen.

Vanaf 2000 mocht hij zich Sir John Tavener noemen. Hij had een zwakke gezondheid en overleed op 69-jarige leeftijd, in 2013.

Veel muziek is religieus geïnspireerd, maar is dan nog geen 'geestelijke muziek' waarin geprobeerd wordt iets spiritueels over te brengen. Het maakt wat wantrouwig. Is dit goed voor flink wat zweverigheid die zich aan de muzikale smaak onttrekt en waaraan je je maar moet overgeven, waar je ook belandt? Of kwezelige teksten op lelijke noten, voor de samenhang? De luisteraar heeft het liefst geen muziek met een boodschap, en je wilt je niet vervelen. Hoe gaat dit bij John Tavener?

Vroeg succes

Hij werd al vroeg bekend met de cantate *The Whale* ('De walvis', over de Bijbelse profeet Jona), die hij in 1966 componeerde. Het Beatlehoofd dat je op een foto uit die tijd ziet (zie p 8.), zou in de rest van zijn leven niet meer echt veranderen. En over de Beatles gesproken, *Apple Records*, het label dat de platen van de Britse popgroep uitbracht, zag iets in het walvisverhaal; de Beatles John Lennon en Ringo Starr staken er geld in, en het resultaat, in 1968, werd een groot succes. De muziek van *The Whale* is in grote trekken modernistisch (= experimenterend met nieuwe muziekvormen), met pop- en jazzelementen, en met gebruik van electronica. Ze is bijna vertellend: na enige beginstukken hoor je de storm, het verzwolgen worden door de walvis, een gebed, het verblijf in de buik, en tenslotte het *vomiting*, het uitbraken. Fris, onderhoudend, met gebruikmaking van allerlei stijlen - eclectisch noemt men dat. Maar in die tijd zocht Tavener al naar andere wegen. Hij vond dat de moderne muziek ten

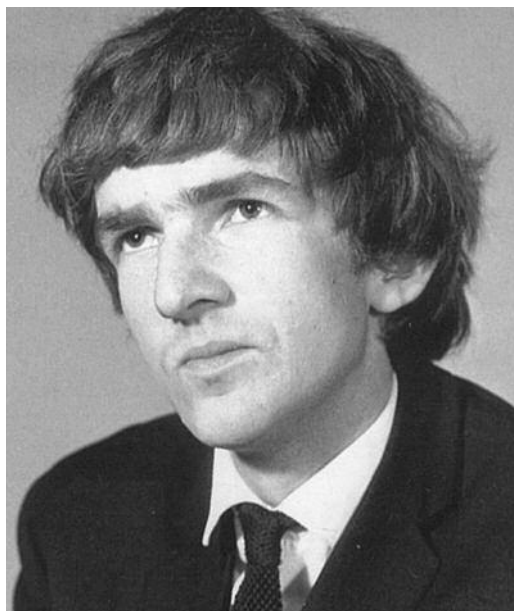

| John Tavener (Foto: Wikimedia)

gevolge van de romantiek wegzonk in subjectiviteit, en in verval raakte. Misschien had hij daarmee de ontoegankelijkheid van de moderne muziek op het oog. Hij zocht het in ieder geval weer in de tonaliteit (een teruggrijpen op meer vertrouwde melodielijnen en samenklanken wat voor het publiek ook weer beter te volgen is). Dit heeft hij gemeen met Arvo Pärt (voor Pärt: zie *Pokrof* 2015-5, pp 3-5). Dit verklaart waarschijnlijk zijn populariteit, en vandaar ook de kritieken uit de modernistische hoek.

Moeder Thekla

Hij ging een heel eigen kant op. Belangrijk was zijn contact met moeder Thekla, een religieuze, in 1918 geboren in Kislovodsk (Kaukasus), die in Engeland haar opleiding kreeg, en zich

verdiepte in de vraag hoe de Orthodoxie in de Engelse literatuur zou kunnen worden verwoord. Ze schreef over de spirituele waarden in het werk van Shakespeare, Keats en Herbert. We zullen zien dat Tavener zich ook met dergelijke vragen bezighield, maar dan in de muziek. En we kunnen ook denken aan hoe vroege westerse heiligen, namelijk van vóór het schisma (1054), in de orthodoxe canon zijn opgenomen.

Moeder Thekla, Marina Sharf, werd geraakt door de Byzantijnse liturgie en stichtte met een rooms-katholieke non een klooster, waarna ze zich aansloot bij het Oecumenisch Patriarchaat. Na enige tijd was ze de enige bewoonster van het klooster, in gezelschap van wat schapen en geiten. Zij inspireerde John Tavener tot enkele van zijn bekendste werken en schreef samen met hem een boek over iconen.

Zodoende werd ze ook zelf een bekende persoonlijkheid. Ze overleed in 2001.

Geïnspireerd door zijn contacten met moeder Thekla schreef Tavener in 1987/1988 *The Protecting Veil* (= 'De Beschermende Sluier'), een concert voor cello en orkest. De titel verwijst naar de Sluier die door Maria over het lijdende volk wordt gespreid. Hoor je dat thema in de muziek? Eigenlijk niet, en dat is maar gelukkig, anders was het stuk vervallen in vertellende programmamuziek - met dit thema mag je er niet aan denken.

Het concert duurt ongeveer 45 minuten, er zijn geen onderbrekingen, maar de componist geeft

wel de opvolging van motieven aan: de Sluier, de Geboorte van de Moeder Gods, de Aankondiging (Maria-Boodschap), de Incarnatie, de klacht van Maria bij het Kruis, de Opstanding, Maria's Ontslapen, en tenslotte weer de Sluier. En ongeveer even zoveel keren verandert de muziek van karakter. Het langzame tempo, met het eenvoudige thema, komt aan het einde weer terug. En moet je bij de lange introverte cellosolo denken aan Maria's klacht?

Effectiever dan de taal van de theologie, luidde een commentaar. Tavener zelf zei het niet onaardig: het stuk hoeft niet theologisch te worden uitgelegd, maar de luisteraar moet zich vooraf bewust zijn van de betekenis. En verder heeft hij het over de *feminine dimension* van de muziek - onbewust ondergaat men, in onze agressief-mannelijke cultuur, het vrouwelijke element. Hij had geen zin om zomaar een celloconcert te schrijven, maar ging ertoe over toen de cellist Steven Isserlis, die een groot gevoel had voor de Orthodoxie, het hem vroeg. En verder is het een mooi stuk, meditatief, zonder zweverigheid.

Maria van Egypte

Van de opera *Mary of Egypt*, uit 1989, op een libretto van Moeder Thekla, heb ik nooit een opvoering bijgewoond. We behelpen ons met de cd-opname en wat foto's. Er is een aanwijzing dat we ons een icon-triptiek moeten voorstellen, waarbij de handeling zich verplaatst van het ene naar het andere luik. Het libretto volgt het bekende verhaal van Maria van Egypte, met ook de figuur van Zosima, een monnik die zich afvraagt wat hij moet doen om het eeuwige leven te verwerven. Herhaaldelijk klinkt een stem: "*The ways of Salvation are more than one*".

De lichtzinnige Maria verschijnt op de markt van Alexandrië en gaat met een stel jonge mannen mee, om naar Jeruzalem te pelgrimeren. Vanwege haar zondig verleden kan ze in Jeruzalem de kerk niet in. De Moeder Gods zegt haar naar de woestijn te gaan. Ondertussen heeft ook Zosima deze raad gekregen. Het is zoals de Stem zegt: "er zijn meerdere wegen die naar de Redding voeren". Zevenenveertig jaar later ontmoeten Maria en Zosima elkaar. Beiden vermoeden bij de ander een hoge mate van heiligheid en ze vragen elkaar de zegen. Maria, opgeheven door engelen, biecht haar verleden op en vraagt nog een jaar de tijd. Na dat jaar zien we dat ze door engelen wordt ontvangen, ze wandelt op het water en krijgt de communie. Na

weer een jaar ziet Zosima haar dood liggen in de woestijn; met behulp van dieren begraaft hij haar in het zand. De weg van Maria is voltooid, die van Zosima begint.

Een statisch, gestileerd toneelbeeld kan men zich voorstellen. Elk bedrijf begint met een haast onhoorbaar gegons, dat bijna de hele tijd aanhoudt. De muziek is eenvoudig, enkele melodieën komen steeds terug. Maria wordt begeleid door een fluit, Zosima door trombone en simandron, het bekende slaghout uit de orthodoxe traditie waarop ritmisch tot de gebedsdiensten wordt opgeroepen. De Stem zingt in een soort Gregoriaans – de muziek klinkt verder vaak wat oosters. Zosima heeft zijn vaste melodie. Levendig is het gezang van de monniken, die werken en bidden - ik moet even denken aan de dwergen bij Sneeuwwitje. En natuurlijk klinken de godslasteringen van de *Swine men* en *Swine women*, (= lett. 'varkensmannen en - vrouwen') die Maria tot haar zedeloos leven aansporen, luid en fel, met veel koper en slagwerk. Het *Bless-duet*, waarin de protagonisten elkaar de zegen vragen, is een extatisch hoogtepunt. De engelen worden gezongen door een jongenskoor, in een soort minimal-stijl, waarin de akkoorden steeds worden herhaald. Aan het einde treedt er steeds meer verstilling in, als bij een mysteriespel.

Tussen concert en kerkdienst

Muziek in iconen is het idee in *We shall see Him as He is*, uit 1990; de teksten zijn Bijbels, en gecompileerd door moeder Thekla. De titel verwijst naar een regel in de Eerste Brief van Johannes: 'Geliefden, nu al zijn wij kinderen van God, en wat wij zullen zijn is nog niet verschenen; maar wij weten dat, wanneer Hij zal verschijnen, wij aan Hem gelijk zullen zijn; want wij zullen Hem zien zoals Hij is.' (I Joh 3:2). De teksten zijn geïnspireerd door thema's die voorkomen op iconen, en worden afgewisseld met in het Grieks gezongen refreinen, op de tekst van de titel.

De muziek is statisch, ritualistisch – ontwikkeling zit er eigenlijk niet in, tussen de delen vallen lange stiltes. De solo's gaan met lange uithalen, in de koorstukken zitten lang aangehouden akkoorden. De refreinen doen denken aan Griekse kerkmuziek, dan weer moet je denken aan exotische monnikenzang. Snelle delen – er is nog een bruiloft – lijken op de *Carmina Burana* van Orff. De passages strijkmuziek zijn weer prachtig van weemoed.

Je weet niet wat je ermee aan moet. Is dat dan de

muziek die je maar moet ondergaan, die je in een meditatieve stemming brengt, en waar het kritische oordeel op de tweede plaats komt? Een andere compositie, *The Veil of the Temple* (het 'Voorhang van de tempel', dat bij Christus' dood in stukken werd gereten), werd in 2004 voor het eerst in New York opgevoerd. Pierre Audi was erbij en haalde het naar Nederland, ter afsluiting van het Holland Festival 2005. Het festival begon met *Racconto dall'inferno* van Louis Andriessen, dus een 'bericht uit de hel', en het werd afgesloten met een koorstuk over de Hemelse Verlossing, dus een reis vanuit de nacht naar het licht. Letterlijk ook: het concert begon om tien uur 's avonds en eindigde met het ochtendgloren. De componist was geïnspireerd door muziekpraktijken in Griekenland en India, waar muziekbijeenkomsten de hele nacht kunnen duren.

Dit stuk, dat door velen als een hoogtepunt wordt gezien, heeft Tavener in Griekenland in een jaar tijd geschreven - de partituur telt 850 pagina's, voor een koor van 120 zangers, voor 12 koperblazers en verschillende oosterse instrumenten. Een pan-religieuze stuk: de muziek komt uit allerlei religies, en de eenheid van religie is de centrale gedachte, in een wereld waar, aldus de componist, "de religie in handen is van fundamentalisten die geloven in de letterlijkheid van de geschriften." Hij bedoelt het niet als een concert waarnaar je zeven uur achter elkaar zit te luisteren, maar het is iets tussen een concert en een kerkdienst in.

Honderden mensen maakten het zich gemakkelijk in de Oude Kerk in Amsterdam, behalve stoelen stonden er zitzakken, er was een buffet, sommigen hadden slaapzakken meegenomen, men sloop van de ene hoek naar de andere. Op het eind begaf het koor zich naar de uitgang en men belandde in de ochtend op de Wallen, de omgeving van de Oude Kerk.

Wat het oeuvre waard is zal op den duur moeten blijken. De componist John Rutter zei dat Taveners muziek het publiek tot diepe stilte brengt. Dit in contrast met concerten waar het applaus na de laatste daverende slotakkoorden losbarst. Je hebt ook het moderne muziekstuk: aan het eind is het publiek een poosje stil, onzeker of er nog wat komt, en begint dan aarzelend te klappen. Na muziek van componisten als Pärt en Tavener is het vaak stil – de mensen weten dat het afgelopen is maar hebben geen behoefte om te applaudiseren.

Dolf Bruinsma

Eenheid van Geest, Ziel en Lichaam

Het mensbeeld van de heilige Lucas van Simferopol

De heilige Lucas van Simferopol is een Russische heilige van de 20e eeuw. Hij werd geboren als Valentin Volno-Yasenetsky op 27 augustus 1877 te Kertj op de Krim en hij stierf, 83 jaar oud, op 11 juni 1961 in Simferopol, eveneens op de Krim. Paul Brenninkmeijer vertelt over deze bijzondere orthodox.

Griekse icoon van 'Sint-Lucas de Arts', aartsbisschop van Simferopol.

hem niet verdienen als wetenschapper te hebben en daarvoor ook erkenning te verkrijgen. Op zeventigjarige leeftijd werd hij aartsbisschop van Simferopol. Hij was bij leven heel erg geliefd en na zijn dood gebeurden er rondom zijn gestorven lichaam vele wonderen.

Menselijk hart in medische wetenschap én Bijbel

Belangrijk bij Sint-Lucas van Simferopol is zijn visie op de mens. Hij ziet de mens als een ondeelbare eenheid van geest, ziel en lichaam. In zijn boek *Geest, Ziel en Lichaam* zegt de schrijver dat het centrum van onze gedachten en gevoelens ons hart is. Ons hart is veel meer dan enkel een pomp die de bloedsomloop regelt. Het hart neemt waar, denkt en voelt. Het hart is bedekt met een netwerk van vezels van het sympathische zenuwstelsel, nauw verbonden met de hersenen en met het ruggenmerg. Heel ons gevoelsleven, heel onze sensitiviteit komt er

Valentin Volno-Yasenetsky alias vader Lucas was een vooraanstaand arts, oogchirurg en wetenschapper, die ook West-Europese talen beheerste. Hij was tevens schrijver en kunstschilder. Hij ontving voor de Russisch-orthodoxe Kerk de wijding tot priester en later tot bisschop. De communisten namen hem herhaaldelijk gevangen en verbanden hem naar Siberië, zelfs tot aan de onherbergzame poolcirkel. Hij overleefde deze beproevingen. Deze wederwaardigheden verhinderden

samen. Niet voor niets staat er al in de Bijbel dat ons hart blijdschap voelt, of dat ons hart boos is. Er wordt gesproken van 'trotsen van hart'. En met ons hart richten we ons tot God, vertrouwen we op God. Ja, vanuit ons hart kunnen we soms iets van God ervaren, al is het met vlagen. Zeiden de Emmaüsgangers niet, nadat ze Jezus herkend hadden bij het breken van het brood: "Brandde ons hart niet in ons toen Hij onderweg met ons sprak en ons de Schriften opende?" Jezus prijst de zuiveren van hart zalig, dat ze God zullen zien. Ons hart is de kern, vanwaaruit gevoelens en gedachten voortkomen. En natuurlijk heeft ons brein daar ook een functie bij, net als onze zintuigen. Vanuit ons lichaam nemen we met onze zintuigen waar, en ons brein trekt er zijn conclusies uit. Maar we hebben ook deel aan de geest, die als het goed is nauw verbonden is met Gods heilige Geest.

Vermogen menselijke geest tot hogere kennis

De beroemde Franse denker Blaise Pascal (1623 - 1662) zei: "Het hart heeft zijn redenen die het verstand, het brein, niet kent." Er bestaat een intuïtieve kennis die de kennis via onze zintuigen ver te boven gaat. Daardoor kunnen sommige mensen profetische voorspellingen doen en bestaat er telepathie. Dit is het vermogen tot rechtstreekse overdracht van gedachten, gevoelens en informatie op afstand, zonder gebruik van taal, zintuiglijke waarneming of technische hulpmiddelen. Dit wordt, zoals bekend, wel het 'zesde zintuig' genoemd. Daardoor weet bijvoorbeeld een moeder in Nederland onmiddellijk dat haar dochter in een ver land als Australië iets ernstigs is overkomen. Samen met het lichaam vormen ziel en geest een drie-eenheid. De H. Lucas van Simferopol schrijft hoe de geest materiële vormen schept. Hij vindt het bekrompen en onredelijk om te zeggen dat het materiële het geestelijke voortbrengt en bepaalt. Natuurlijk moet je erkennen dat er een invloed is van het materiële op het geestelijke, maar dat er net zo goed omgekeerd geestelijke invloed op de materie van het lichaam bestaat, via het zenuwstelsel, het psychisch orgaan. De H. Geest schept niet alleen de vormen van de materiële lichamen, maar stuurt en bepaalt ook het groeiproces. Echter, de geest kan deze vormen ook rechtstreeks aannemen via materialisatie. De schrijver geeft hierbij voorbeelden van geestverschijningen. Hij beschrijft verschillende ervaringen

van mensen die overleden dierbaren na hun dood hebben gezien, al of niet in een droom. Belangrijk is ook wat de schrijver zegt over het geheugen. Naast het brein met zijn feilbaar geheugen, dat bij het ouder worden soms steeds meer faalt, is er een ander, veel belangrijker en krachtigere opslag van herinneringen. De menselijke geest biedt een dergelijke opslagbasis (Lucas van Simferopol spreekt van 'substraat'), waarin al onze lichamelijke en psychische handelingen voorgoed worden afgedrukt. De geest is oneindig. Voor de manifestatie van de geest bestaat geen tijdslimiet. De geest kent geen enkele volgorde van oorzaak en gevolg, nodig voor het terughalen van ervaringen in de herinnering. Schakels die wel noodzakelijk zijn voor de werking van het brein en daarmee van ons gewone geheugen.

Spiritualiteit

De heilige bisschop Lucas meent dat bijna alle mensen, zelfs de minst sensitieve, het vermogen bezitten tot een hogere kennis, die verschillend is van de kennis van de vijf zintuigen. Maar hij weet dat dit vermogen bij veel mensen slecht of niet ontwikkeld is. Hoe spiritueler de mens is, hoe meer uitgesproken zijn vermogen tot hogere kennis is. De schrijver wijst op helderziendheid, op het voorgevoel en op de profetische intuïtie. Heilige mensen geven hier vaak blijk van. Al deze ideeën werden geschreven nog voordat er boeken verschenen waren over

1 Schilderij van aartsbisschop Lucas van Simferopol.

1 Aartsbisschop Lucas van Simferopol.

bijna-dood-ervaringen. In Nederland schreef de cardioloog Pim van Lommel daarover in zijn boek *Eindeloos bewustzijn*. En de Amerikaanse neurowetenschapper Eben Alexander heeft na een intense bijna-doodervaring hier ook indrukwekkend over geschreven. Hun gedachten sluiten helemaal aan bij wat Lucas van Simferopol schrijft.

Noodlottige scheiding ziel/lichaam: bron van ongelooft

Het denken in onze streken is mede gevormd door de westerse filosofie. In de middeleeuwse scholastiek werd de mens gedefinieerd als een 'animal rationale', een redelijk dier, een dier met verstand. Geleidelijk kwam er steeds meer een scheiding tussen lichaam en ziel. Zodat de filosoof Descartes (1596 - 1650) kon zeggen: "Ik denk, dus ik besta" (Cogito ergo sum). Het denken kwam los van het lijf. Het lichaam werd een object waar de artsen in leerden snijden. In de tijd van Descartes ontstonden er schilderijen van de anatomische les, belangrijk voor de ontwikkeling van de medische wetenschap. Maar dit leidde wel tot een verarming en vertekening van het mensbeeld; dit beheerst ook het denken van veel mensen in onze tijd. De ongrijpbare ziel verdwijnt steeds meer en de mens wordt door velen gezien als enkel een product van evolutie van de materie; het denken en voelen worden

opgevat als het resultaat van chemische processen. Lucas van Simferopol heeft hier een heel andere visie op. Hij ziet de hele schepping als een bezielde werkelijkheid. Hij schrijft: "We hebben al gesproken over de noodzakelijke verbinding van geest en vorm, over het feit dat de geest het lichaam vormt in de embryonale fase van zijn groei. In wezen is geestelijke energie eigen aan alle lichaamscellen, omdat ze levend zijn, en het leven komt van de Geest. Er is een wederzijdse beïnvloeding, een oorzakelijke verhouding tussen alle functies van het lichaam en de psychische activiteit, zoals die door fysiologen wordt begrepen. [...] De geest is de som van onze ziel en zijn deel dat buiten de grenzen van ons bewustzijn ligt. Er is voortdurend contact en interactie tussen lichaam en geest [...] alle handelingen van lichaam en ziel worden in de geest gegrift en daar bewaard. En zo geven zij vorm aan de geest. Het leven van de geest en zijn gerichtheid op goed of slecht evolueert onder hun vormende invloed."

Lucas van Simferopol meent dat de scheiding van lichaam en ziel in de geschiedenis van het westers denken de bron is geworden van het ongelooft. Zo schrijft hij: "De dualistische opvatting van lichaam en ziel [...] beschouwen wij als de kern van het ongelooft." Hij ziet de eenheid van geest, ziel en lichaam ook bij planten en bij dieren (in een lagere vorm). Planten en dieren hebben een wil tot groeien en een vorm van verbeeldingskracht. Daarom is volgens de Bijbel het bloed van dieren heilig, omdat in de ziel van het dier de Adem van Gods Geest woont. Gelukkig is er onze tijd ook een tegenbeweging ten opzichte van het materialistische mensbeeld. Niet voor niets heeft paus Franciscus zich in zijn encycliciek over het milieu, *Laudato si'*, laten inspireren door de heilige Franciscus van Assisi die in het Zonnelied zelfs zingt over onze "broeder zon" en "zuster water". En elders spreekt hij over "broeder ezel".

Hemel en hel

De schrijver begrijpt hoe de onsterfelijke geest, bevrijd van het lichaam na de dood, de mogelijkheid krijgt om zich verder oneindig te ontwikkelen in de richting van goedheid en liefde voor God en met God en zijn hiërarchieën in verbinding te zijn - terwijl de duistere geest van de boze, die tegenstander is van God, vervreemd van Hem en verbonden met Satan en zijn trawanten zwaar te lijden heeft. Het gif van kwaad en haat van zulke geesten zal eindeloos toenemen. Niet omdat God wraak wil nemen of

straffen, maar omdat de kwade mens koos voor de Satan. In het lichamelijke bestaan is onze vrijheid beperkt, maar als geest is de mens vrij. De schrijver legt ook uit dat de geest na de dood weer een andere nieuwe vorm van lichaam schept. Zo verstaat hij het geloofsgeheim van de verrijzenis van het lichaam.

Geloven, ook met ons lichaam

In God geloven en God liefhebben doen we niet enkel met ons verstand, maar ook met ons lichaam. De orthodoxe en Byzantijnse beleving van het christelijk geloof is hier diep van doordrongen. Het staan tijdens de liturgie is een staan voor God, als mensen die deel hebben aan de Verrijzenis van Christus. De houding van ons lichaam, het staan, de buigingen en het maken van een kruisteken brengen de geest in een conditie waardoor er meer ontvankelijkheid komt voor de aanraking door de heilige Geest. Uit onszelf weten we niet hoe we moeten bidden, zegt de apostel Paulus, maar het is Gods heilige Geest die in ons bidt.

De heilige bisschop Lucas biedt door zijn beschouwingen een diep fundament voor deze manier van geloofsbeleving. Maar hij wijst ook

op gevaren. Als die verbinding met Gods heilige Geest niet tot stand komt, of wordt doorgesneden, kan een mens onder invloed raken van andere geesten, van de geest van het kwaad. Zoals de geest van zelfvoldaanheid die soms zelfs bij de liturgie kan overheersen met de gedachte: 'Kijk eens hoe mooi wij dit allemaal doen!' En er kan boosheid, afgunst, haat en nijd in het mensenhart gaan heersen. Er zijn ook collectieve kwade geesten die een heel volk of een groot deel ervan kunnen beheersen, zoals bij de vervolging van Joden gebeurde. Dan verdwijnt de liefde tot de naaste, die onafscheidelijk met het christelijk geloof verbonden is. Dit alles toont het belang van stilte, van gebed, waarbij Gods Woord als voedsel in ons hart wordt opgenomen. Alleen zo kunnen we de mens zijn zoals God die bedoeld en geschapen heeft als een eenheid van Geest, Ziel en Lichaam.

Paul Brenninkmeijer

Het genoemde boek is in 1961 uitgegeven in het Russisch. Geest, Ziel en Lichaam is in 2013 in een Nederlandse uitgave verschenen bij Gozalov Books in Den Haag.

Wijzen uit het oosten, uit zo verren land. Oriëntaals-Orthodoxe kerken in Nederland'

Een boekbespreking

In het voorjaar verscheen het nieuwe boek van dr. Jaap van Slageren, theoloog en emeritus-predikant, getiteld 'Wijzen uit het Oosten, uit zo verren land. Oriëntaals-Orthodoxe kerken in Nederland. Over hun geschiedenis, liturgie en geboorteverhalen van Christus'. Met dit boek levert de auteur een unieke en inzichtrijke bijdrage aan de kennismaking met deze vitale en eeuwenoude kerkenfamilie en haar vertegenwoordiging in ons land. Hieronder mijn indrukken van dit werk.

Oriëntaalse kerken in de diaspora

In zijn voorwoord spreekt de leider van één van deze Oriëntaals-Orthodoxe kerken in Nederland, aartsbisschop Mor Polycarpus Augin Aydin van de Syrisch-Orthodoxe Kerk, terecht lof over het "actuele en belangrijke boek van Jaap van Slageren". Tot op heden is deze kerkenfamilie, ondanks de lange aanwezigheid in Nederland – met name die van de Armeens-

Apostolische Kerk, de oudste niet-westerse kerk in ons land – relatief minder bekend dan de diverse katholieke en protestantse kerken. Deze laatste hebben (voor een belangrijk deel) diepe wortels in de 'autochtone' Nederlandse samenleving, cultuur en geschiedenis. Veel Oriëntaals-Orthodoxe christenen hebben in de loop van de tijd hun landen van herkomst (moeten) verlaten, vaak vanwege grote spanningen in de thuislanden. Bovendien hebben de kerken en christenen in die landen te maken (gehad) met bewuste antichristelijke campagnes oftewel christenvervolging. In de diaspora, waaronder Nederland, hebben zij hun eigen geloofs-gemeenschappen opgericht, waarbij zij hun voor Nederland niet-autochtone kerkelijke tradities, culturen en talen meegenomen hebben in hun kerk- en christen-zijn hier te lande. Migratie en de aanleidingen tot migratie maken een onlosmakelijk onderdeel uit van het verhaal van deze gemeenschappen en van hun leden.

Tot de groep Oriëntaals-Orthodoxe kerken behoren de Syrisch-Orthodoxe Kerk (en de nauw met haar verwante Malankara Syrisch-Orthodoxe Kerk van Kerala in India), de Koptisch-Orthodoxe Kerk van Egypte, de Armeens-Apostolische Kerk, de Ethiopisch-Orthodoxe Tewahedo Kerk en de Eritrees-Orthodoxe Tewahedo Kerk. "Behalve de Indische Malankara Kerk zijn al deze kerken als migranten- en vluchtelingenkerk sterk vertegenwoordigd in Nederland", aldus dr. Van Slageren.

Doctrine

De Oriëntaals-Orthodoxe Kerken onderscheiden zich van de andere kerkgenootschappen door de christologische leer van de eenheid van

de god-menselijke natuur van Christus. Zijn god-menselijke natuur is zonder enige scheiding of verwarring en onveranderlijk. Men beroept zich op de eerste oecumenische concilies van de ongedeelde Kerk: Nicea (in het jaar 325), Constantinopel (381) en Efeze (431). Echter, de Oriëntaals-Orthodoxe Kerken staan niet achter de twee-naturen leer van Christus volgens het Concilie van Chalcedon in 451, die (onder meer) door de Rooms-Katholieke Kerk en de Oosters-Orthodoxe kerken, zoals de Russisch- en Grieks-Orthodoxe Kerken, wordt aangehangen.

Vitaal ondanks verdrukking

In dit boek geeft de auteur een korte weergave van de ontstaansgeschiedenis van elke Oriën-

SYMPOSIUM

'Oriëntaals-Orthodoxe kerken in Nederland' Utrecht, 22 oktober

De landelijke vereniging van internationale kerken en migrantenkerken Samen Kerk in Nederland (SKIN) en de Raad van Kerken in Nederland organiseren op zaterdag 22 oktober 2016 een symposium over en met de Oriëntaals-Orthodoxe kerken in Nederland.

Aanleiding voor deze bijeenkomst is het verschijnen van Jaap van Slageren's nieuwe boek. Met dit gezamenlijk initiatief beogen de twee interkerkelijke organisaties niet alleen het presenteren van het boek aan belangstellenden, maar ook om deze vitale en eeuwenoude kerkenfamilie en haar vertegenwoordiging in ons land voor het voetlicht te brengen. Bovendien willen de initiatiefnemers aandacht vragen voor de positie van deze christelijke geloofsgemeenschappen in de landen van herkomst en in de diaspora, waaronder die in Nederland.

Tijdens dit symposium hopen alle vijf in Nederland vertegenwoordigde Oriëntaals-Orthodoxe kerken zichzelf te presenteren aan de Nederlandse samenleving in het algemeen en aan christelijk Nederland in het bijzonder. Dit doen zij door diverse korte bijdragen te leveren vanuit de eigen kerkelijke tradities. De Eritrees-Orthodoxe Kerk zal het startsein geven met een liturgische dans. Aartsbisschop Mor Polycarpus Augin Aydin zal namens de Syrisch-Orthodoxe Kerk een voordracht houden over de rol en betekenis van poëzie in de eigen kerkelijke traditie. Hierbij zal hij ook poëzie voordragen in het Syrisch (de liturgische taal, een christelijke vorm van het Aramees). Anba Arseny, bisschop van de Koptisch-Orthodoxe Kerk in Nederland, zal spreken over het monastieke leven en de invloed hiervan op de christelijke gemeenschap. Hierna vertelt een vertegenwoordiger van de Ethiopisch-Orthodoxe Kerk een verhaal uit deze traditie en verzorgt een koor van de Armeens-Apostolische Kerk een muzikale bijdrage.

Naast de vertegenwoordigers van de Oriëntaals-Orthodoxe kerken in Nederland zullen andere betrokkenen aan het woord komen, zoals aartsbisschop Joris Vercammen van de Oud-Katholieke Kerk, voorzitter drs. Dirk Gudde van de Raad van Kerken in Nederland en ir. Anmar Hayali, coördinator van SKIN. Hierna neemt een aantal deskundigen, waaronder ds. Jaap van Slageren en drs. Leo van Leijsen, medewerker Oosterse Kerken bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene, deel aan een paneldiscussie waarbij zij korte inleidingen verzorgen en de discussie met het publiek aangaan. Na de zegenbede is er gelegenheid om elkaar te ontmoeten onder het genot van hapjes en drankjes.

Tijd: 12:00-14:30 (inloop om 11:30)

**Locatie: Koptisch-Orthodoxe Kerk Utrecht,
Adriaan van Bergenstraat 61, 3554 VC Utrecht.
De toegang is vrij.**

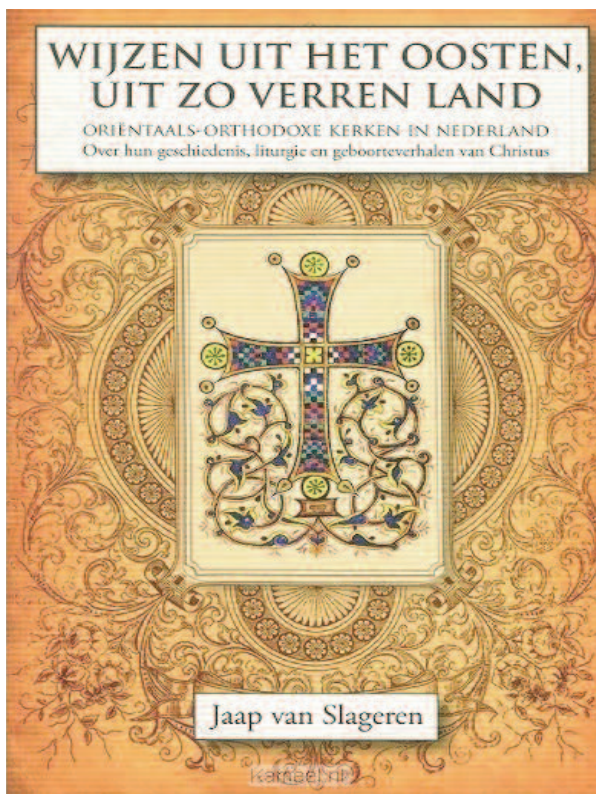
taals-Orthodoxe Kerk en van de belangrijkste politieke en religieuze ontwikkelingen die impact hadden op deze kerken. Er valt met name te denken aan de komst van de islam in de 7^e eeuw (en de snelle groei hiervan, die vaak gepaard ging met onderdrukking van de christenen), maar ook aan de genocide gepleegd door het latere Ottomaanse rijk sinds 1915, – hoewel meerdere moordpartijen hiervoor plaats hadden gevonden – waarvan Armeense, Syrisch-Orthodoxe (Aramese) en andere christelijke volken slachtoffer zijn geweest. Kortom, deze eeuwenoude kerken hebben tijden gekend van groei en bloei, maar ook van vervolging en lijden. Zij hebben niet alleen weten te overleven, maar hebben ook volhard in en getuigd van het geloof in de gekruisigde en opgestane Christus. Tevens hebben ze opbouwende invloed uitgeoefend op hun landen.

Essentie van de Oriëntaalse spiritualiteit

Naast een schets van de geschiedenis biedt de auteur inzicht in de geloofsbeleving en –uiting van deze kerken. Dit doet hij door aandacht te besteden aan de eucharistieviering en andere aspecten van het liturgische leven, maar ook aan belangrijke figuren in de geschiedenis van deze kerken die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de theologie en praktijk van het geloofsleven van deze gemeenschappen. Het gaat hier om invloedrijke theologen, geestelijke leiders, kerkleraren, dichters en andere heiligen, zoals Efrem, Athanasius en Gregorius van Narek. Bovendien biedt dit boek een verzameling van verhalen en enkele hymnes rondom de geboorte van Christus. Het boek heeft achterin een ruime lijst van literatuur waaruit de auteur geput heeft.

Waardevol boek

Dit boek van ds. Van Slageren is mij dierbaar, zowel op zakelijk als persoonlijk niveau. Als coördinator van *Samen Kerk in Nederland* (SKIN), de landelijke vereniging van migrantenkerken en internationale kerken, biedt dit boek mij inzicht in een steeds belangrijker kerkenfamilie binnen het geheel van de migrantenkerken. Veel (ex-) vluchtelingen in ons land behoren van huis uit tot deze kerken. Ze streven er vaak naar dat deze kerken ook in hun

land van bestemming aanwezig zijn. Zelf ben ik van kindsbeen af lid van één van deze kerken, namelijk de Syrisch-Orthodoxe Kerk, die actief participeert in de Nederlandse kerkelijke wereld en in de samenleving en daarbij toenadering zoekt tot andere kerkgenootschappen. Dit boek is een belangrijk hulpmiddel in het proces van elkaar wederzijds leren kennen en herkennen als medechristenen en zusterkerken, zowel Oriëntaals-Orthodoxe als andere christelijke gemeenschappen. Het boek is beschikbaar in de boekhandel.

Anmar Hayali

Ir. Anmar Hayali is coördinator van Samen Kerk in Nederland (SKIN), de landelijke vereniging van migrantenkerken en internationale kerken, www.samenkerkinnederland.nl

Jaap van Slageren,
Wijzen uit het Oosten, uit zo verren land.
Oriëntaals-Orthodoxe Kerken in Nederland.
Hun geschiedenis, liturgie en verhalen van de geboorte van Christus.
Bar Ebroyo Press, Glane/Losser 2016
Ean-code: 9789050470537. Prijs: € 19,95

Sint-Kassia de Hymnode (9^e eeuw)

Dichteres van Byzantijnse hymnen fascineert na
twaalf eeuwen nog altijd

In de Pokrof van augustus-oktober 1992, schreef wijlen pater Antonie Vriens OFM Cap, katholiek priestermonnik van de Byzantijnse ritus en redacteur van ons tijdschrift, in zijn geheel eigen stijl een mooi en boeiend artikel over een beroemde Byzantijnse hymnedichteres uit de 9^e eeuw: 'Kassia, dichteres van heilige gezangen' (Pokrof, jaargang 39, nr 4, pp 67-69). Vierentwintig jaar geleden precies! De fascinerende persoon Kassia die deze afgelopen kwart eeuw, middels veelvuldig verschenen artikelen en relatief recente uitvoeringen van haar werk, steeds verder aan de vergetelheid onttrokken is, verdient het om ook in Pokrof weer een keer voor het voetlicht te worden gehaald. Het nog alleszins leesbare artikel van pater Antonie vertrok bij de beschrijving van Kassia vooral vanuit haar plaats in de Slavisch-Byzantijnse, meer in het bijzonder Russische, liturgie. Maar het artikel begon met een korte biografie, die opende - zoals vrijwel alle artikelen over haar! - met de beroemde scène van de 'bruidsshow' aan het Byzantijnse hof in het Jaar des Heren 829. Ook Leo van Leijzen, die wat andere accenten zal zetten in zijn behandeling van Kassia, kan niet onder deze anekdote uit.

Hedendaagse icoon van Sint-Kassia met Grieks en Slavisch opschrift.

Het format van het (bij sommigen van ons) populaire TV-programma 'Boer Zoekt Vrouw' is zeker niet origineel. Het was al een beproefd procedé in het Byzantijnse Rijk om er zijn kroonprinsen of jonge keizers mee aan de vrouw te helpen. We schrijven 829 na Christus: 'De keizer was dood; Leve de keizer!', de nieuwe wel te verstaan, Theophilos. Diens stiefmoeder organiseert als een ware Byzantijnse 'Yvon Jaspers' voor de nieuwbakken *basileus* een Keizer Zoekt Vrouw in het paleis te Constantinopel. Uit een reeds gelopen afvalrace onder het keurende oog van stiefmoeder zouden uiteindelijk zes finalistes gerold zijn.

Een beetje al te gevat

De betrekkelijk jonge keizer betreedt de zaal met deze prinseslijke kandidaat-bruiden. In zijn hand een gouden appel. Wie de keizer deze geeft, mag zich de toekomstige keizerin weten. Theophilos treedt op een gegeven moment toe naar een van de jonge vrouwen. Hij is overonderd door haar in tweeërlei opzichten knappe uitstraling - mooi én uitermate intelligent. Kassia. Maar hij had zijn oog ook reeds laten vallen op een al even aantrekkelijke andere kandidaat, Theodora geheten. Wie te kiezen? Om zich ervan te vergewissen dat zijn toekomstige

stige eega hem niet in intelligentie zal overtreffen (deze occupatie is blijkbaar van alle tijden), treedt Theophilos toe naar Kassia. Hij zegt: “Uit een vrouw kwam het slechtste voort” (verwijzing naar Eva aan wie de zondeval werd toegeschreven). “Maar uit een vrouw kwam ook het beste voort!”, repliceert Kassia zeer ad rem, verwijzing naar Maria, uit wie Jezus werd geboren. Theophilos voelt zich door zoveel vrouwelijke bijdehandheid gebruskeerd! Hij kiest voor Theodora. Misschien geen historisch verhaal, maar toch goed gevonden, omdat het iets zegt voor de gevatheid die we in ieder geval wél kennen uit Kassia’s authentieke teksten.

Wie was Kassia?

Naast relatief late historische getuigenissen over haar, deels legendarisch, laten vooral haar teksten zien wie zij is. Naast ten onrechte aan haar toegeschreven teksten, is er een heel corpus overgeleverd van authentieke literaire creaties van haar hand. Haar “omvangrijk oeuvre”, zoals het kopje in vader Antonie’s artikel het noemt (p 67), betreft zowel religieus-liturgische als meer seculiere teksten. Maar kijken we eerst naar enkele feiten van haar leven.

Haar naam heeft verschillende vormen, waarvan de twee belangrijkste zijn: Kassia en Kassiana; daarnaast nog enkele andere op grond van verschrijvingen door handschriftkopiisten. Kas(s)ia – in het Grieks met de klemtoon op de tweede lettergreep, in tegenstelling tot het Nederlands waar we doorgaans Kássia zeggen – is de vrouwelijke vorm van Cassius (vgl wijlen Cassius Clay alias Mohamed Ali!).

Kassiana (Grieks: Kassiani) is een daarvan afgeleide variant, de vrouwelijke vorm van Cassianus (zo heette ook een belangrijke kerkvader!). Kassia betekent in het Grieks ‘kaneel’ (huidige Latijnse naam: *Cinnamomum cassia*). Opmerkelijk is dat een van de dochters van Job in het Oude Testament ook zo heet: Kasía in de Griekse Bijbel, *qēsiah* in het Hebreeuws, wat wel als ‘kaneelbloesem’ (KBS-vertaling 1975) wordt vertaald (zie Job 42:14, KBS-vertaling 1995: Kesia). Haar naam wordt verder ook wel in verband gebracht met het zuidelijkst gelegen Griekse eiland in de Egeïsche Zee, Kassos, waar Kassia’s familiale wortels zouden liggen en waar ze volgens sommige bronnen gestorven is, volgens andere in Constantinopel - in elk geval vóór 865.

Geboren is ze in de Byzantijnse hoofdstad – en daarom ook Kassia(na) van Constantinopel genoemd –, ergens tussen 805 en 810. Om een

Een hymne van St.-Kassia

Ween niet over Mij, Moeder, als je Mij ziet liggen in het graf,
Mij, de Zoon die jij zonder zaad ontving in je schoot.
Want ik zal verrijzen en worden verheerlijkt,
En als God zal Ik hén doen verrijzen tot eeuwige glorie
Die jou hoog prijzen in geloof en met liefde.

[Uit: Metten van Paaszaterdag en Metten van de Verrijzenis]

nadere tijdsbepaling te schetsen: Karel de Grote († 814) is dan keizer van zijn Frankische Rijk, dat grote delen van West- en Midden-Europa omvat, en kalief Haroen al-Rasjied in Bagdad is op dat moment heerser over het islamitische Rijk der Abassiden dat het grootste deel van het Midden-Oosten, Noord-Afrika en het Iberisch Schiereiland beslaat, of is zojuist gestorven († 809). Het Byzantijnse Rijk ligt daartussen, zowel op Europees als Aziatisch grondgebied.

Het verhaal – legendarisch of niet – dat Kassia mocht meedingen naar de hand van de jonge keizer, wijst er al op dat ze van adel was. Als kind uit een aristocratische familie in Constantinopel kreeg ze een uitermate goede intellectuele opvoeding: kon schrijven, kende waarschijnlijk Latijn, was theologisch geschoold. Maar zelfs voor een meisje uit deze kringen moet dat in die tijd toch uitzonderlijk zijn geweest.

Moniale en hymnedichteres

Met de afwijzing door Theophilos was voor Kassia de weg vrijgekomen om moniale – kloosterlinge – te worden, zo wil het verhaal verder. Uit bitterheid, is eeuwen later wel door sommige geschiedschrijvers gesuggereerd.

Waarschijnlijker is dat ze uit overtuiging het religieuze leven aanvaardde. Ze stichtte op een landgoed een klooster waar ze zelf al snel intrad en er de overste van werd.

Kassia is met name zo bekend geworden omdat ze een hymnedichteres was. Daar is ze ook naar genoemd: Kassia de Hymnode, de Melode, de Hymnografe, de Dichteres. Het zijn haar teksten die haar faam door de tijd hebben gedragen. Ze wordt wel door sommigen beschouwd als de eerste vrouwelijke componist van kerk-

liederen in het Westen. (In zekere zin terecht wordt Byzantium daarbij tot het Westen gerekend.) Of ze echt de éérste hymnedichteres was, weet ik niet; in elk geval niet de enige. Naast de talloze mannelijke hymnografen van de Byzantijnse Kerk (Romanos de Melode, Johannes van Damascus, Kosmas van Maiuma, en vele anderen), zijn er naast Kassia nog 5 andere vrouwelijke hymnedichters bekend: Grêgorís, Mártha, Theodosía, Thékla en Palaiologína. Kassia's hymnen kwamen terecht in de officiële liturgie van de Orthodoxe Kerk; of dat voor de andere vrouwen ook geldt heb ik niet kunnen vinden, maar betwijfel ik.

Om haar ook hier in de tijd te plaatsen: Kassia was vrouwelijk hymnedichter 3 eeuwen (!) voor de West-Europese Hildegard van Bingen uit de 12^e eeuw. De liturgische liederen van de laatste zijn overigens bij mijn weten uiteindelijk nooit in de officiële Romeinse ritus terechtgekomen. Er waren wel meer vrouwen in de middeleeuwen die religieuze liederen schreven, bijvoorbeeld bij ons - 4 eeuwen na Kassia - de mystica Hadewijch (13^e eeuw) uit de Nederlandse letterkunde, ook haar liederen werden beperkt in de eigen kring gezongen. Wat die drie vrouwen over de eeuwen heen bindt is dat ze alle drie van adellijke of aristocratische komaf waren en een religieus leven leidden, als kloosterlinge of als begijn. Die combinatie maakte het hun ook mogelijk te zijn die ze waren: hoogopgeleide vrouwen in een godsdienstige context, die dan ook konden doen wat ze deden, in een door mannen bepaalde maatschappij onorthodoxe stappen zetten en daarmee 'onsterfelijkheid' verwerven.

Verdedigster van de iconen

In Kassia's tijd woedde de iconenstrijd. Het iconoclasme ('beeldenstorm') was opgekomen onder de Byzantijnse keizers vanaf 726. Na een periode van een kleine 30 jaar rust laaide het iconoclasme vanaf 814 weer op, met name ook tijdens het keizerschap van genoemde Theophilos. Onder zijn regering zou Kassia ook nog om haar openlijke pro-iconenstandpunt geseld zijn. Het meisje dat de jonge, pas aangetreden Theophilos in 829 in plaats van Kassia als gemalin had verkozen, keizerin Theodora, had in het geheim eveneens de verering der iconen gekoesterd. Na de dood van haar man, keizer Theophilos, in 842, was zij het dan ook die een jaar later de definitieve overwinning van de iconen bezegelde door een synode in 843 te initiëren.

Werken

Er zijn ongeveer 50 echte hymnen van Kassia.

Daaronder 23 hymnen in de officiële Orthodoxe liturgische boeken opgenomen, zoals bij voorbeeld:

- Besproken Troparion van Kassia in Metten van H. Woensdag.
- Irmoi voor de canon in de Metten van H. Donderdag.
- 'Ween niet over Mij', Paaszaterdag en Paasnacht.
- Doxastichon in de Vespers met Goddelijke Liturgie op Kerstavond.
- Talrijke hymnen ter ere van de heiligen, zoals ter ere van de H. Christina Martelares en de Geboorte van de H. Johannes de Doper (24 juni).
- Canon voor de Gestorvenen in de Parastas (panahyda, Gedachtenisdienst voor Overledenen).

Opmaken van uitvoeringen (een selectie)

- Vertolking van het Troparion van Kassia door Griekse Protopsaltis Photios Ketzsetzis:
Deel I, https://www.youtube.com/watch?v=_-YQZcRXo5s
Deel II, <https://www.youtube.com/watch?v=6FG4aDf0sI8>
- Mooie Engelstalige versie:
https://www.youtube.com/watch?v=K24uYcbLA_U
- CD Kassia - Byzantine hymns of the first female composer in the Occident, VoceMe, Christophorus, CHR77308, 2009. 18 tracks, volledig te vinden op: https://www.youtube.com/watch?v=ioWWliG_sHc

Dat Kassia in de liturgie terecht is gekomen, heeft ze waarschijnlijk te danken aan het feit dat zij (en haar familie) goede relaties onderhield met het Stoudionklooster te Constantinopel. Er is sprake van een intensieve correspondentie tussen haar en abt Theodorus van Stoudion (759-826), de grote man in Byzantium die de iconen verdedigde, en er zouden brieven van haar aan hem bewaard gebleven zijn; ze moet dan in elk geval toen wel erg jong geweest zijn, niet ouder dan 22 jaar. Hoe dan ook, toen tenslotte de iconenvereerders definitief hadden gewonnen, vestigde het Stoudionklooster daarmee voorgoed zijn grote reputatie. Het kon zijn invloed binnen de Byzantijnse

Kerk stabiliseren en uitbreiden, met name op het gebied van het vastleggen van de Byzantijnse liturgie uit die tijd. Naast de grote kwaliteit van Kassia's oeuvre zelf, is het ongetwijfeld deze invloed van Stoudion geweest, waarmee zij zo'n hechte band had en waarvan zij partijganger was, die haar hymnen in de officiële Orthodoxe liturgie deed belanden.

Haar oeuvre

Kassia dichtte hymnen, componeerde de muziek erbij, maar schreef ook niet-liturgische literatuur. Bekend zijn haar zogeheten *gnomai* ofwel gnomische verzen – dat zijn puntige sneldichten (epigrammen) of korte, bondige uitspraken (aforismen), zoals 'Ik heb een hekel aan de rijkard die klaagt alsof hij arm is.'

Van haar oeuvre is het meest bekend het zogeheten 'troparion van Kassia', ook wel naar de beginwoorden 'Heer, de in vele zonden gevallen vrouw' genoemd. Het is een hymne die het evangelieverhaal vertelt over de zondares die met haar tranen Jezus' voeten wast en zalft met nardusbalsem (Luk 7: 37-38). Deze hymne, zowat de moeilijkste van de Byzantijns-Griekse zang, wordt gezongen in de Ochtenddienst van de woensdag in de Goede Week (H. Woensdag). Deze dienst wordt meestal geanticipeerd door hem al op dinsdagavond in de Goede Week te vieren en zou in Griekenland veelvuldig worden bezocht door sexwerkers. Overigens wordt in die dienst een verwante, maar niettemin andere evangelietekst gelezen, namelijk over een vrouw die met dure nardusbalsem Jezus's *hoofd* overgiet (Mt 26:6-16 e.a.) en in het verhaal nergens 'zondares' wordt genoemd. Over het 'troparion van Kassia' is veel boeiends geschreven, waarop we in dit artikel niet uitgebreid in kunnen gaan. Belangrijk te vermelden is alleen dat, wat ook Antonie Vriens opmerkt, Kassia in tegenstelling tot de mannelijke hymnedichters, niets "zedeprekerigs of moraliserends" heeft en ook niet van buitenaf "de vrouw als zondares benoemt".

Kassia heeft nog veel meer geschreven wat terecht is gekomen in de Byzantijnse liturgie (zie kader p18), soms ook niet; van sommige teksten zijn mooie hedendaagse opnamen gemaakt, in de huidige traditioneel Byzantijns-Griekse zang, maar ook in meer hedendaagse interpretaties of reconstructies (zie kader).

Haar feestdag is 7 september (21 september voor wie de juliaanse kalender aanhoudt). Het troparion *ter ere van Kassia* op die dag is het

1 H. Kassia de Melode, moderne Griekse schildering.

gewone voor om het even elke moniale; daar komt ze er als groot hymnedichter opmerkelijkkerwijs een beetje bekaaid vanaf. Het zijn haar eigen hymnen die naast Gods eer te bezingen, ook de eer van haarzelf hoog houden.

Van Kassia is een snedige uitspraak overgeleverd, zo'n 'gnomisch vers' van haar, dat misschien stamt uit haar strijd voor de iconen, maar met enige goede wil kan worden uitgebreid: "Ik heb een hekel aan stilte als het tijd is om te spreken". In de geschiedenis van het middeleeuwse religieuze leven in Oost en West speelde de adel een belangrijke rol. Niet zelden werden lastige edelvrouwen in een klooster opgeborgen. Maar soms zagen adellijke vrouwen zelf af van een wereldse carrière als eega naast een heersend vorst, en kozen zij bewust onder protest van hun familie voor het kloosterleven. Onder hen was een aantal adellijke abdisen en hegumena's die belangrijk zouden worden voor de traditie. Ze hoorden tot de weinige vrouwen die in de positie waren om zelfstandig van zich te doen spreken in de Kerk. En ze deden dat gelukkig ook. Kassia was een van hen.

Leo van Leijzen

Joerodivy en stranniki

Zonderlingen en zwervelingen in het Oosten (en het Westen)

Joerodivy - daar moest ik aan denken nadat ik de bijzondere film *The Lady in the Van* ('De Dame in het Busje') had gezien. De film gaat over een dakloze vrouw die in een bestelwagen woont en plots in een straat in het Londense Camden komt parkeren. De keurige bewoners zorgen vlug voor een parkeerverbod, maar tenslotte mag ze op de oprit bivakkeren bij een alleenstaande auteur. Hij gaat over haar schrijven.

De film deed me denken aan een andere, Russische film, *Ostrov*, 'Het eiland'.¹

Deze gaat niet over een zwerveling, maar over een drenkeling die op een eiland aanspoelt. Op het eiland is een klooster en de monniken nemen hem op. De gemeenschappelijke noemer van beide films is dat de hoofdpersoon verteerd wordt door een diep schuldgevoel, dat achteraf onterecht blijkt maar dat elk van hen hun leven lang achtervolgt en hun handelen bepaalt. Hun gedrag is onbegrijpelijk dwaas voor wie de achtergrond niet kent. De dame in de bestelwagen wil dicht in de buurt van het klooster zijn waar zij vroeger non was.

'De Mensenzoon bezit niets om zijn hoofd op te leggen' (vgl Mt 8:20/Lk 9:58), zei Jezus, wat aanleiding gaf tot navolgers, de zwervelingen in Christus. Maar Sint-Benedictus had (in zijn monnikenregel, *red.*) heel weinig op met deze *gyrovagen* (zwerfmonniken). Een standvastig bestaan (Latijn: *stabilitas loci*) en zelf de kost verdienen waren voor hem de basis van een deugdzaam bestaan als monnik. Sint-Franciscus was eigenzinnig en kordaat genoeg om hiermee te breken en hij verheugde zich als de wereld hem voor een gekke zwerfverveest. Vergeten we ook de 'peregrinatio' niet van de Ierse en Angelsaksische monniken, die huis en haar verlieten om in den vreemde kluisenaar te worden, bijvoorbeeld op IJsland waar ze de allereerste menselijke bewoners wa-

Vassili de Zalige, basreliëf, Basiliuskathedraal te Moskou.

ren vóór de kolonisatie door de Vikingen of zo-

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=ms4TXwIDutM>, Engels ondertiteld.

als dichter bij huis Sint-Adelbert van Egmond (± 740 nC) of Sint-Willibrord, de Apostel van Nederland. En vergeten we niet de ten onzent vereerde Sint-Brandaan (7^e eeuw), ook zo'n heilige globetrotter en populair genoeg om met het middeleeuwse verhaal *De Reis van Sint-Brandaan* in het middel-Nederlands bedacht te worden.

In Rusland kende men dit soort mensen ook, en wel in betrekkelijk grotere getale, de 'strannik', de zwerveling of pelgrim die biddend langs 's Heren wegen trok. Ik herinner me dat ik enkele jaren terug een YouTube-filmpje heb gezien over een man die door Rusland trok op de fiets zoals de stranniki van weleer. Het was een soort nieuwsfilmpje, grappig om te zien; het laat zien dat ze er weer zijn, maar nu op de fiets met een karretje erachter. Ook de orthodoxe traditie van de H. Berg Athos in Griekenland kent haar gyrovagen – althans tot enkele decennia geleden, of ze er nu nog zijn...?

Naast de 'stranniki' waren er ook 'joerodivj', heilige dwazen zoals zij in Rusland werden genoemd, en soms liepen deze categorieën in

elkaar over. Natuurlijk zaten er aanstellers tussen die er door een starets als Serafim van Sarov (rond 1800) moeiteloos uitgepikt werden. Om niet in de 'zonde der zonden' te vervallen, de hoogmoed, lieten zij zich liever voor gek verslijten, daarbij de woorden van Paulus in-dachtig die schrijft dat hij dwaas is geworden om Christus' wil (1 Kor 4: 10).

De eerste 'Dwaas om Christus' wil' wiens leven werd opgetekend, is Symeon de Dwaas. Deze leefde in het begin van de 7^e eeuw op Cyprus. En een heel bekend voorbeeld is de Zalige Basilius (ofwel Vasili de Zalige, 16^e eeuw), die het waagde Iwan de Verschrikkelijke (beter gezegd: Ontzagwekkende) zomaar aan te spreken op het Rode Plein over zijn afschuwwekkende beleid en het overleefde, althans zo gaat het verhaal. In de ogen der mensen was Basilius een door God gezonden hofnar en Iwan begreep dit bliksems goed. Naar hem is de Basiliuskathedraal op datzelfde Rode Plein genoemd.

Ook de Amsterdammer Nicolaas Witsen, die als jongeman in 1664-1665 deelnam aan een handelsdelegatie naar Moskou, vertelt in zijn reisverslag over de carnavalsdagen:

*«'k Sach hier in dese tyt eenighe
gecken moedernaekt lopen,
een scorteldoeck alleenich voorhebbende,
in dese suypdagen potsen
aenrichtende:
dese houden de Russen voor heylig,
geven haer gelt
en setten hun boven aen tafel.»*

In het 'Waarachtig Verhaal van een Russische Pelgrim' (19^e eeuw) hebben we het persoonlijk verslag van een strannik.

Ook de schrijver graaf Ljev Tolstoj voelde zich op zijn oude dag nog geroepen om als strannik op pad te gaan.

Enkele jaren geleden waren mijn vrouw en ik in Parijs in een oude passage. We keken rond in een antiquariaat en op zoek naar een leuke kaart zegt mijn vrouw opeens "Kijk, Tolstoj" en inderdaad, een foto van hem, uitgedost als strannik. Een beetje carnavalesk ziet het er wel uit. Of was dat opzet?

Peter van de Hoven

*Peter van de Hoven is kunstschilder en
icoonschilder*

| *Ljev Tolstoj als strannik.*

KASTEEL HERNEN, WINTER 2017

Leerhuis 'Didaskalíon~Oosters christendom en cultuur' 'Geloven in context. Inspiratie van Toen voor Nu'

Gedurende zes dagdelen op drie vrijdagen in januari t/m maart 2017 worden op Kasteel Hernen spirituele teksten gelezen van oosterse auteurs, variërend van de joodse filosoof Philo uit de 1^e eeuw tot de Koptische monnik Matta el-Miskien uit de 21^e eeuw. Zij lieten hun licht over teksten uit de Bijbel schijnen, zochten naar wegen om hun geloof te beleven in hun concrete bestaan. Sommigen hebben net als onze samenleving geworsteld met de plaats van de islam. Hoe deden ze dat alles, waar spreekt ons dat aan? Uit de voorhandene teksten in een reader wordt per dagdeel minstens één kerntekst gezamenlijk gelezen.

Er is een – facultatief – bezoek aan een oosterse parochie.

Vrijdag 27 januari 2017: *'De kosmische dimensie van de Verlossing'* bij Paulus, Maximus Confessor en Isaak de Syriër;
'De mens, Gods beeld en gelijkenis' volgens

Genesis en de Alexandrijnse traditie (Philo, Clemens, Origenes, Didymus).

Vrijdag 24 februari: *'God ervaren'* bij Paulus en twee moderne orthodoxe theologen uit Egypte;
'Christen zijn' bij Johannes, Diognetus en Ignatius van Antiochië.

Vrijdag 24 maart: *'Geloven in context'* in de Bijbel, de Oden van Salomo en de Syrisch-orthodoxe liturgie; *'Oudste ontmoeting christendom-islam'*: de Koran, oosters patriarch Timoteüs I en Sint-Johannes van Damascus.

Tijd: **10.45 - 16.15 uur** (lunch aangeboden).

Plaats: A.A. Brediusstichting, **Kasteel Hernen, Dorpstraat 40, 6616 AH, Hernen** (gem. Wijchen).

Inleider: Leo van Leijsen, medewerker Oosterse Kerken, Katholieke Vereniging voor Oecumene.
Teksten: Reader, uitgereikt op eerste bijeenkomst. S.v.p. zelf uw Bijbel meenemen.

Kosten: **€75** (incl. reader).

Kerkbezoek (facultatief): Liturgische viering in een oosterse parochie en ontmoeting na afloop, op nader af te spreken zondagochtend. Extra deelnamekosten: €10.

Aanmelding en info: A. A. Brediusstichting, **0487 531387, brediusstichting@hetnet.nl**.

Bereikbaarheid: openbaar vervoer vanaf NS Wijchen.

NB Deze leergang werd eerder aangeboden binnen Bêt Drāshā-Oosters christelijk Leerhuis te 's-Hertogenbosch, seizoen 2009-'10 plus najaar 2011.

Uitgebreid programma:
www.oecumene.nl

Byzantijnse liturgie XIII: Vespers

De Byzantijnse vespers of avonddienst, zoals die wordt gevierd in de oosters-orthodoxe en grieks-katholieke kerken, vormt het begin van de nieuwe liturgische

steken van de avondlampen was eveneens al snel de lichtritus (lucernarium) aan dit avondritueel toegevoegd. Dan zong men daarbij de beroemde tweede-eeuwse hymne 'Vrien-

psalm tijdens het wieroken, psalm 140, voegden ze nog ettelijke psalmen toe. Psalmen..., de monniken konden er geen genoeg van krijgen! In de parochies laat men vaak een

СВѢТѢ ТИХИИ СВѢТА СЛАВЫ, / БЕЗЕМЕРТНАГО, ОЦА НЕНАГО, / СВѢТЛО БЛАЖЕННАГО, ИИСЕ ХРІСТЕ, /
ПРИШЕДШЕ НА ЗАПАД СОЛНЦА, / БНДѢВШЕ СВѢТЪ ВЕЧЕРНИИ, / ПОЕМЪ ОЦА, СНА, И СВѢТЛО ДХА, БГА. /
ДОУТОНИЪ СІИ ВО ВСА ВРЕМЕНА / ПѢТЪ БЫТИ СЛАВЫ ПРЕПОДОБНЫМИ, / СІЕ БЖІИ, ЖИВОТЪ ДАДІИ: /
ТѢМЖЕ ЛІРЪ ТЪ СЛАВНТЪ.

dag. Ook in het Oude Testament en het jodendom begint de nieuwe dag bij zons- *ondergang*. Maar de vespers is daarmee ook het moment van terugkijken op de dag die voorbij is, met tevens de blik op de nacht die men ingaat.

Er loopt overigens geen directe historische lijn van het joodse avondgebed in tempel of synagoge naar de vroeg-christelijke vespers.

De kern van alle traditionele vespervieringen in Oost en West is psalm 140 (Hebreeuwse telling: psalm 141): 'Heer ik roep tot u, verhoor mij... Laat mijn gebed mogen stijgen als *wierook* voor uw aanschijn, moge het als ik mijn handen ophef tot een avondoffer U zijn...' Het mag duidelijk zijn waarom deze psalm de avondpsalm werd! Eerst was de "wierook" uit de psalm slechts geestelijk, zonder een uiterlijk ritueel. Toch kwam er al snel een fysieke bewieroking bij. Uit de heidense huiselijke praktijk van het plechtig ont-

delijk licht' (*Phôs hilaron*). Grondgedachte: niet de zon overdag, noch de avondverlichting 's nachts, maar Christus is het ware Licht!

'Wierookoffer' en 'lichtoffer' met de daarbij behorende teksten zijn van oudsher de kern van de vespers.

Er kwam het prokimenon (kort psalmvers) van de avond bij; op bijzondere dagen kan tevens op die plek in de dienst worden voorgelezen uit het Oude Testament. De monniken, grote liefhebbers van het reciteren van de psalmen, plaatsten verder de schepingspsalm 103 (Hebreeuwse telling: ps 104) aan het begin van de vespers: 'de mens die [...] doorwerkt tot aan de avond', 'de zon weet wanneer zij onder moet gaan, dan maakt Gij het donker en valt de nacht.' Ook plaatsten de monniken meteen na ps 103 nog een dagelijkse 'portie' psalmen, onderdeel van in één week alle 150 psalmen bidden. En aan de genoemde centrale

De tekst van de beroemde avondhymne 'Vriendelijk Licht' (wsch 2e eeuw) in de Kerkslavische vertaling.

deel van die door de monniken ingevoegde psalmen weg.

Over heel de vespers zijn de litanieën (voorbeden) zoals we die kennen uit de Byzantijnse liturgie, verspreid, maar ook de korte hymnen (stichieren, apostichen, troparen) die het thema van de dag of het feest bezingen.

Na het oorspronkelijke kerngedeelte is tot slot ook ooit de Lofzang van Simeon uit Lukas 4 ingevoerd: 'Laat Heer uw dienaar heengaan'. Dit loopt uiteindelijk uit in de slotzegen en wegzending.

De vespers ofwel avonddienst kan worden samengevoegd met allerlei andere liturgische diensten, maar het hierboven-genoemde is de grondstructuur ervan.

Leo van Leijzen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

